

Ibish Neziri

ADEM DEMAÇI NË BURGUN E STARA GRADISHKËS (dhjetor 1982 - nëntor 1986)

Stara Gradishka është vendbanim i vogël në Kroaci. Aty, në shekullin XVIII, austrohungarezët ndërtuan një kështjellë, e cila nga viti 1942 deri në vitin 1945 u përdor si kamp përqendrimi, ndërkaq nga viti 1945 deri në vitin 1990 Jugosllavisë do t'i shërbejë si burg për ata që kishin kryer vepra të rënda penale dhe për recidivistë të shumëfishtë.

Pas burgosjes dhe dënimit të tretë, në kohëzgjatje prej 15 vjetësh, në vitin 1975 edhe Adem Demaçi u dërgua në këtë burg, ku do të qëndrojë rreth 14 vjet radhazi. Dërgimi i tij për ta vuajtur dënimin në këtë burg nuk ishte i rastësishëm; ky burg ishte i njohur për kushte jashtëzakonisht të këqija dhe për të burgosurit mbajtja e dënimit këtu ishte dënim shtesë.

Ndërtesa ishte e vjetër, kishte pamje të përhimët dhe ishte e rrethuar me mur të lartë e me tela gjemborë të pajisur me rrymë elektrike. Burgu kishte katër pavijone të mbyllura dhe një pavijon të hapur dhe disa reparte pune, në të cilat punohej detyrimisht.

Këtu, pas vitin 1982, sollën edhe shumë të burgosur të tjerë politikë shqiptarë, fillimisht nga burgu i Gospiqit (burg transitor), që ishte njëri ndër burgjet më famëkëqija

të ish-Jugosllavisë, ngase në të me shërbime mujore shërbenin gardianë vullnetarë nga e gjithë Kroacia me moton: "Kush dëshiron të rrahë shqiptarë, në Gospiq!"

Kur arritën të burgosurit e vitit 1981, Adem Demaçin e gjetën në dhomën nr. 28 të pavijonit të katërt. Edhe kjo dhomë ishte, sikurse të gjitha dhomat tjera, e stërm bushur me 37- 8 të burgosur, pa ujë, me një të ndarë, ku ishte një qyp që shërbente për t'i kryer nevojat fiziologjike gjatë natës. Shtretërit, si në të gjitha dhomat, ishin dykatësh, me dyshekë dhe batanija të stërvjetëruara. Shtrati i Demaçit ishte i pari në të majtë.

Adem Demaçi e rregullonte shtratin në mëngjes, ndër të parët, pas numërimit të parë, pastaj shkonte në dhomën e pastrimit, ku e kryente pastrimin e mëngjesit. Ai ishte nga ata që i priste shokët derisa përgatiteshin që pastaj të shkonin së bashku në sallën e ngrënies. Njësoj vepronte edhe në kohën e drekës e të darkës.

Nga kjo dhomë, për çdo ditë, pas ngrënies së mëngjesit, edhe Adem Demaçi dilte në oborr dhe rreshtoj me grupin e të burgosurve që punonin detyrimisht. Ai punonte në repartin e tjerjes së shavarit që shërbente për punimin e karrigeve. Reparti quhej „Kosharaçi.“

Më 17 dhjetor të vitit 1982, ditën kur, unë, për herë të parë, do të shkoja detyrimisht në punë, si edhe të gjithë të burgosurit tjerë, dola në oborr dhe u rreshtova në rreshtin e të burgosurve që punonin në zdrukthëtari. Pasi u bë numërimi i dytë na urdhëruan të niseshim. Pak hapa më tutje, një rresht qëndronte në vend, dhe deri sa ne kalonim para tij, nga rreshti doli një burrë shtatshkurtër, por shumë energjik, me syze me xhama të trashë, me një kapele të burgosurish të rrasur deri te veshët dhe ma zgjati dorën

duke më thënë „Si je bacë?“ Nuk kisha dyshim. Ai duhej të ishte vetëm Adem Demaçi. Ia zgjata dorën shumë i emocionuar. Duke ma shtrënguar dorën më tha: „Shiko! Është kohë dimri dhe nuk ka shëtitje deri në pranverë, prandaj edhe nuk do të shihemi. Në pavijonin e parë janë disa shqiptarë. Janë djem të mirë. Aty është edhe Halili. Është edhe Nikolla. Për ato që më pyet mua, pyete edhe Nikollën. Në punë mos kalo më shumë se 25% të normës, por as mos bjerë nën 25% se të dënojnë me çeli!“ Kaq, më tha, dhe u shkëput e hyri në rreshtin e tij. Halili ishte punëtor i Elektroekonomisë i dënuar me 5 vjet burg, kurse Nikolla ishte i burgosur politik kroat, i cili i ishte afruar përfundimit të vitit të 22-të në burg. Ai kishte biografi të pasur dhe kishte shumë respekt për Adem Demaçin. “Gjatë 22 vjetëve të kaluara në burg, të burgosur më dinjitoz se Demaçin nuk kam parë kurrë” – thoshte ai shpesh.

3

Sapo kaloi dimri, në burgun e Stara Gradishkës filluan edhe shëtitjet e të burgosurve. Ato bënë të mundur që takimet me të të jenë më të shpeshta. Gjatë shëtitjeve të pasdrekeve, ai asnjëherë nuk mbetej vetëm. Zakonisht shoqërohej me nga një apo dy të burgosur. Shëtitja zgjaste një orë e gjysmë deri në dy orë. Këto shëtitje ai nuk i la të mbeteshin vetëm shëtitje të zakonshme, sa për të thithur pak ajër të pastër. Ai, këto shëtitje i shndërroi në orë mësimi, ligjëratash e diskutimesh. Thënë shkurt, burgun e Stara Gradishkës e shndërroi në universitet. Historia, filozofia, gjeografia e atdheut, marrëdhëniet ndërkombëtare, teori të ndryshme filozofike dhe sociologjike, të drejtat e njeriut dhe të drejtat kombëtare ishin temat e bisedave që zhvilloheshin gjatë shëtitjeve.

Leksione nga më të ndryshmet, pyetje nga më të ndryshmet. Asnjëherë i lodhur nga ligjëratat e tij. Asnjëherë i lodhur nga pyetjet e shokëve. Analizë shtypit jugosllav, i cili i tëri ishte i parapaguar nga të burgosurit politikë shqiptarë. Dhe, këto veprime nuk kishin mbetur të pa vërejtura nga autoritetet e burgut, por edhe t'i pengonin nuk mundnin. Kujdesin ndaj shokëve e kishte më shumë se atëror. Solidar me shokët deri në pafundësi.

4

Udhëzimet për sjellje dhe qëndrim ishin tema të pashmangshme. Nganjëherë, ai iu thoshte shokëve: „Bac, ju jeni veshur me rroba të bardha dhe pika e baltës në rroba të bardha shihet larg, prandaj, kujdes se këtu gjithçka është baltë, lloç! Ne duhet të dalim të shëndoshë nga këtu, nëse mendojmë ta çojmë më tutje luftën tonë“. Të gjithëve ua shpjegonte lidhjen e gjërave me njëra-tjetrën, nga bazat e dialektikës dhe ndryshueshmërinë e tyre me kohën. „Lufta jonë çlirimtare dhe çlirimi ynë i shërbejnë edhe vetë Serbisë ngase, duke na mbajtur neve të robëruar, as ajo vetë nuk është e lirë.“ Në rast të ndonjë zënke a hidhërimi mes shokësh, posa e merrte vesh, reagonte dhe reagimi i tij ishte aq i ashpër sa që shokëve të hidhëruar rastësisht, nuk u mbetej të shkonin te Demaçi, sepse gjithsesi njëri a tjetri do të thoshte: „Aman, mjaft më, nuk dua të shkoj e të skuqem para Bacit!“

“Nëse neve, deri sa jemi duke ecur, na bie një gurë dhe na zë rrugën, si do të ecim tutje po s'u morëm vesh që bashkë ta largojmë atë nga rruga? Ne gjithë rrugën plot me gurë e kemi!“ – thoshte shpesh. „Bac, nuk ka punë të vogla e punë të mëdha! Ka punë të mira dhe punë të

këqija, prandaj, ruhuni nga punët e këqija” - i porosiste shokët.

“Njeriu kur zgjohet nga gjumi duhet të mendojë se është njeriu më i rëndësishëm i popullit të tij. Dhe jo vetëm kaq! Ai, gjatë gjithë ditës, duhet të sillet dhe të veprojë sikur krejt fati i popullit dhe i atdheut të varet prej tij dhe, në fund, para se të flejë, t’i ndajë pesë minuta kohë për t’u përgjigjur në pyetjen: Çka bëra sot të vlefshme për popullin tim, për atdheun tim!” - thoshte herën tjetër. Besimin në fitore e kishte të patundur. Këtë ndjenjë gjithnjë e forconte edhe te të burgosurit tjerë politikë shqiptarë, ndonëse këtë besim as ata nuk e kishin vënë ndonjëherë në pyetje.

5

Në fillim të pranverës së vitit 1983, në Stara Gradishkë, arrin një grup të burgosurish politikë shqiptarë nga burgu i Lepogllavës për shkak të një greve urie disaditëshe. Sapo u mor vesh se cilët ishin dhe nga cili burg vinin, porosia e Demaçit ishte e qartë: „Përpiquni t’u ndihmoni me krejt çfarë të jetë e mundur. Ata sigurisht janë të rraskapitur nga greva!” E njëjta gjë ndodhte edhe kur i sillnin të rinjtë shqiptarë të dënuar nga gjykatat ushtarake jugosllave.

Orët e passhëtities dhe ato të mbrëmjes i kishte orë të rregullta leximi. Lexonte libra dhe shtypin. Shtypi lëvizte nga pavijoni në pavijon duke u këmbyer mes të burgosurve. Për t’i ndihmuar njëri-tjetrit në lexim, lexuesi paraparak i shënjonte artikujt apo kapitujt, të cilët nuk duhej lëshuar pa i lexuar. Në këtë punë Adem Demaçi ishte kampion i padiskutueshëm.

Mësimi të anglishtes i kushtonte kujdes.

6

Gjatë pranverës së vitit 1983 përmes një të burgosuri ordiner, të burgosurit e pavijonit të parë arritën ta siguronin një radiotransistor, i cili pjesë-pjesë ishte futur në burg dhe aty ishte montuar. Pasi gjatë natës, fshehurazi, me kufje në vesh e dëgjonin Radio Tiranën dhe ndonjë radiostacion të huaj, të nesërmen lajmet i përcilleshin Demaçit dhe shokëve të tjerë. Lajmet i interesonin, por i interesonte të dinte edhe ku po i merrnin ato lajme. Pasi mësoi se ku, edhe pse i pasigurt se nuk do të shpëtonin pa ua zënë, u pajtua që transistori të mbahej, por porositi që të gjithë ta dëgjonin me radhë dhe, pasi ta kishin provuar të gjithë, ta mbante ai që do të mbante mend më së shumti. Për ta informuar për lajmet, gjithnjë, edhe kur nuk kishte shëtitje, gjendej mënyra deri sa edhe nga shokët e pavijonit të katërt u gjend një e tillë. Sikur një fëmijë i vogël që gëzohet për dhuratat, Adem Demaçi u gëzohej lajmeve të mira për shqiptarët dhe Shqipërinë. Gjithmonë, kur merrte lajme të mira, i ftonte shokët te „dardha plakë“, si i thoshte ai një dritareje në mes të korridorit të pavijonit të katërt dhe i qeraste me ndonjë copë çokollatë, por duke mos i harruar shokët e pavijoneve të tjera.

Një herë, deri sa diskutohej për një demonstratë të shqiptarëve në Frankfurt dhe për sharjet e Azem Vllasit kundër demonstruesve, ndërhyri duke thënë: „Bac, a po e sheh qatë Azemin e keq që gjë pa fol kundër nesh nuk është duke lënë? Nuk ka për të shkuar gjatë pa e kapur për veshi e pa e gjuajtur mes nesh”.

Një herë tjetër pasi i dëgjoji lajmet për arrestimin e Millovan Gjillasit dhe të 27 intelektualëve serbë në Francuska 7, të Beogradit, tha: „Serbia sot është duke u përpjekur të ndez ëzjarr n’Kosovë, por, ai zjarr ka për t’i

shpërthyer midis Beogradit.“ Se si rrodhën ngjarjet më tutje, tani më të gjithë e dimë.

7

Të burgosur politikë shqiptarë vazhdimisht sillnin në Stara Gradishkë. Për të gjithë këta të burgosur ai kishte kujdes të njëjtë. Me të gjithë shëtiste. Shëtitjet me të ishin shkollë. Prandaj të rinjtë shqiptarë që mbajtën dënimin në burgun e Stara Gradishkës ishin me fat, sepse ishin pranë njeriut, të cilin gjithnjë e kishin pasur shembull, idhull, simbol të luftës për liri dhe bashkim. Ata u rritën më shumë, u arsimuan më shumë, ndonëse aty diploma nuk kishte. U pjekën më shumë dhe në pjekjen e tyre, padyshim, roli i Adem Demaçit ishte shumë i madh. Pjesa dërmuese e tyre përjetësisht mbetën nxënës të tij. Ai aty ishte shembull jo vetëm për të burgosurit politikë shqiptarë, por edhe për të burgosurit tjerë, pavarësisht delikteve dhe përkatësive etnike. Ishte shembulli më i mirë i luftëtarit për liri që mund të paramendohej.

Mësues i mrekullueshëm, optimist i papërmirësueshëm dhe vizionar largpamës, në kuptimin e plotë të fjalës. Njeri që kurrë (edhe pse u gjend si në llumin e burgjeve tjera edhe në llumin e Stara Gradishkës) nuk e njollosoi me asgjë dinjitetin e tij dhe të popullit që i priu, por atë me gjithçka e ngriti në pedestalin më të lartë!

